

Л. С. КВАСОВА,
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Національна металургійна академія України

О. Ю. МАКАРОВА,
магістр менеджменту,
Національна металургійна академія України

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО РИНКУ

Стаття присвячена виявленню особливостей кластерного підходу для підвищення конкурентоспроможності промислового ринку. Проаналізовані можливості промислових регіонів України, з точки зору формування промислових кластерів, та визначення особливостей ринків щодо підвищення конкурентоспроможності. Виявлена необхідність для активації інвестиційних надходжень у регіон, для відновлення промисловості в Україні пропонується створити індустріальні кластери. Техно-кластери сформують умови для іноземних інвестицій, що призведе до зростання ВВП на душу населення і поліпшення добробуту громадян. Були розглянуті фактори, на яких буде базуватися технологічна модель кластера. На основі проведеного дослідження пропонується у кожному регіоні України розмістити техно-кластер. Експерти підраховали, що кожна область має хороший потенціал для створення і розвитку індустріальних парків. Умови деяких областей дозволяють побудувати навіть близько десятка подібних кластерних парків. Ці заходи підвищать конкурентоспроможність регіону, та країни в цілому, оскільки від досягнутого рівня конкурентоспроможності вирішальною мірою залежать можливості виживання і розвитку.

Ключові слова: кластер, кластерний підхід, конкурентоспроможність, промисловий ринок, промислові кластери, конкурентоспроможність ринку.

Постановка проблеми. Нестабільність ринків та ринкових відносин як в середині країни, так і у всьому світі призводить до того, що підприємствам необхідно визначати нові підходи для підвищення власної

конкурентоспроможності. Підприємства починають займатися «нечесною» конкуренцією, що негативно відображається як на їх прибутковості, так і на економіці країни в цілому. Підвищення конкурентоспроможності ринку є дуже перспективним напрямом для розвитку підприємств та їх міжнародних зв'язків. Існують концептуальні, системні підходи, але на мою думку саме кластерний підхід є найбільш перспективним але не досить розглянутим відносно ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ряд вчених досліджують особливості кластерного підходу в окремих країнах, що досить важливо для пошуку можливостей застосування теоретичних і прикладних розробок щодо формування та впливу на діяльність підприємств або на конкурентоспроможність регіонів. Розглянувши українські підприємства можна сказати, що лише декілька з них утворюють або є частиною певного кластеру, інші використовують нетрадиційні способи та методи підвищення власної конкурентоспроможності, що негативно відображається як на їх ринку, так і на національній економіці.

Дослідженню проблематики кластерів та кластерного підходу присвячені роботи й українських учених, а саме А. М. Колота, О. А. Грішнєвої, Г. А. Дмитренка, В. А. Євтушевського та зарубіжних вчених таких як А. Маршалл, Ф. Перу, Л. Матссон і Е. Дахменом та інші.

Мета дослідження. визначення особливостей підвищити конкурентоспроможність промислового ринку з точки зору кластерного підходу та поняття «конкурентоспроможність ринку».

Виклад основного матеріалу. Передумови для розуміння кластера, як особливого явища в економіці почали формуватися в 1920-1930 рр. разом з теорією промислової дислокації М. Вебера, а також пов'язані з ідеями А. Маршалла про локалізовану промисловість - «industrial districts» - концентрації спеціалізованих галузей в окремих місцевостях. Останній наголошував, що підприємства малого бізнесу можуть мати ті ж перевагами, що і великі підприємства, якщо вони розташовані в «промисловому регіоні», що характеризується великим резервом робочої сили, значним числом постачальників і посередників, що спеціалізуються в даній галузі, а також мають переваги в області спеціальних знань і технологій. У дослідженнях А. Маршалла знаходимо ідеї про отриманні вигоди з інноваційного процесу і від розширення інформаційного потоку між фірмами різних галузей: «... якщо хтось пропонує нову ідею, то інші її підхоплюють, збагачують своїми власними і, таким чином, ми отримуємо джерело ще багатьох нових ідей»[1].

В середині ХХ століття великий внесок в розвиток мережевих систем у вигляді «індустріальних округів», «промислових комплексів» - прототипів кластерів, внесли італійські регіональні аналітики Майлат і Вассерот, а також

Чаманський і Де Аблас [2], в роботах яких з'явилось поняття «промисловий кластер «як» підмножина виробництв економіки, пов'язаних потоками товарів і послуг сильніше, ніж з іншими секторами національної економіки».

Французький економіст Ф. Перу ще в 1950 р. відзначав, що для розуміння причин економічного зростання необхідно фокусувати увагу на швидкозростаючих і розвиваються галузях економіки, які є носіями конкурентних переваг і домінують над іншими секторами завдяки значним розмірам, ринкового потенціалу або передової ролі в інноваційній сфері.

«Пізніше економіст Д. Дарвент назвав такі швидкокорслі галузі (або окремі підприємства), здатні кооперуватися з іншими учасниками ринку, «полюсами зростання». Сам Ф. Перру, основоположник теорії «полюсів розвитку», давав таке визначення даного поняття - це територіальна концентрація підприємств в окремих місцях, де економічне зростання, підприємницька активність, інноваційний процес відрізняються найбільшою інтенсивністю. Вони впливають на інші території і виступають осередками «поляризованого» розвитку економіки. Інші французькі вчені - І. Толенадо і Д. Солье використовували термін «*filieres industrielles*» - фільєри (вужча інтерпретація поняття «кластери») для опису груп технологічних секторів [3].

Кластерна теорія також досліджувалася шведськими теоретиками Л. Матссон і Е. Дахменом. Останній розглядав блоки розвитку - «*development blocks*», підкреслюючи важливість зв'язку між здатністю одного сектору розвиватися і забезпеченням при цьому прогресу в іншому.

Подальші комплексні дослідження в області кластерної теорії пов'язані з ім'ям американського економіста М. Портера, який виступив ініціатором введення поняття «кластер» в систему суспільно-економічних наук [4].

Резюмуючи вищезгадані, а також інші роботи, робимо висновок, що, поряд з «кластерами», можна виділити широкий ряд термінів, які використовуються для опису географічних скупчень підприємств, галузей і пов'язаних з ними процесів: неомаршалівські вузли, інтегровані корпоративні структури, спеціалізовані промислові агломерації, науково-виробничі комплекси, зв'язано-диверсифіковані системи, мережеві області, Інтергломерат, територіальні виробничі комплекси, блоки розвитку, індустриальні райони, плюс зростання і ін. [5].

Кілька десятків років тому родючі землі і багаті надра фактично гарантували країні процвітання. Але сьогодні держави, розвиваючі високі технології, мають більш потужну і стабільну економіку, ніж аграрні або нафтові країни. Обличчя глобальної економіки визначають ІТ-гіганти, а не нафтові магнати або аграрні компанії. Всі економічно сильні держави займаються високими технологіями. Класичний приклад - Сінгапур. Ця країна

змогла провести ефективні реформи, які дозволили їй з сировинного приросту перетворитися на державу з величезним промисловим потенціалом.

Наприклад, сьогодні в Сінгапурі близько 75% доданої вартості дає виробництво в області високих технологій. Україна весь час втрачає свій промисловий потенціал, про що свідчать зміни структури доданої вартості. Якщо в 1992 році частка промисловості в ній становила 50,9%, то в 2014 році всього 25,4%, то у 2016 році $\approx 8,7\%$. Після розриву торгово-економічних відносин з Росією Україна перетворюється з промислово розвиненої держави в експортера-аграрія.

Для відновлення промисловості в Україні необхідно запуснути індустріальні кластери. Створення індустріальних кластерів створює умови для зростання ВВП на душу населення і поліпшення добробуту громадян. Останнім часом цим шляхом пройшли такі країни, як Туреччина, Чехія, Польща, Словаччина, Румунія. В Україні застосували концепцію кластерів наприкінці 90-х рр. На сьогоднішній день існують підстави стверджувати, що Україна має власний досвід кластеризації, бо за останні роки були створені та функціонують такі українських кластери як Хмельницький – одяг, будівельні матеріали, зелений туризм; Івано-Франківськ – туризм, декоративний текстиль; Черкаси – транспортні перевезення; Житомир – добування та переробка каменю; Одеса – виробництво вина; Харків – машинобудування; Рівне – деревообробка. Ще вдалий вітчизняний приклад – це будівельний кластер в Подільському регіоні, який складається з 32 компаній, включаючи 21 підприємство, що працює у сфері будівництва, будівельних матеріалів та торгівлі, двох банків, двох навчальних закладів, трьох архітектурно-конструкторських інститутів, трьох клієнтських компаній та аудиторської компанії. Розвиток будівельного кластеру на Поділлі є новим виміром у досвіді кластерів в Україні. Крім того в Україні існують і інші приклади успішного застосування розглянутого підходу.

Аналізуючи діяльність існуючих світових та вітчизняних кластерів слід зазначити про необхідність врахування деяких потенційних складностей при застосуванні кластерного підходу, а саме: потреба в глибоку знанні регіону та його економічних проблем; гальмування капітальних інвестицій при дефіциті інфраструктури; потреба в наявності фінансових установ або інших місцевих джерел капіталу для тривалого існування кластеру; необхідність в налагодженні співпраці з організаціями, що надають технічну допомогу підприємствам регіону та в становленні зв'язків з місцевими органами влади; необхідність встановлення контактів з державними та приватними установами та організаціями в інших регіонах та за межами країни; необхідність в встановленні взаємовигідного співробітництва між бізнесовими та владними структурами тощо.

Щоб наздогнати розвинені країни, Україна повинна конкурувати в «гонці технопарків». Цікаво, що 52% від існуючих зараз в світі науково-технологічних парків з'явилися в перші 10 років XXI століття. Індустріальні кластери Європейського Союзу об'єднують 40 тисяч компаній У країнах ЄС створено 366 технопарків, які займають 28 млн. кв. м. і дають роботу 750 тисячам співробітників. Щорічно ці проекти залучають 15 млрд. доларів інвестицій.

Кожен регіон України здатний розмістити як мінімум три промислові зони. Експерти підрахували, що кожна область має хороший потенціал для створення і розвитку індустріальних парків. Умови деяких областей дозволяють побудувати навіть близько десятка подібних парків. Для цього просто необхідно привернути увагу інвесторів, які забезпечать високу технологічність виробництва і будуть створювати соціальні проекти для громадян України [6].

Україна стає все більш залежною від імпорту. З кожним роком ми імпортуємо все більше і більше. Якщо в 2002 році обсяг імпорту становив 115 млрд. грн., то в 2008 - вже 521 млрд. грн. У 2013 році ми імпортували на 765 млрд. грн., а в 2014 - на 834 млрд. грн. Постійне зростання імпорту створює негативне сальдо торгового балансу, через якого наша економіка в кращому випадку тупцює на місці. Але за даними Державної служби статистики України станом на січень 2017 року експорт перевищив імпорт: експорт товарів (148,1% до січня 2016 р.), імпорт (132,4% до січня 2016 р.) [7].

Конкурентоспроможність - як економічна категорія встановлює роль і місце виробництва та його взаємовідносини з споживачами на ринку, з приводу встановлення цін і обсягів пропозиції товарів. Концепція забезпечення конкурентоспроможності виходить з необхідності прискореного задоволення вимог ринку, насичення його товарами першочергового або підвищеного попиту, створення умов для гідного виходу на зовнішній ринок і виживаності підприємства в умовах жорсткої конкуренції. Дослідження факторів конкурентоспроможності має велике значення для подальшого розвитку теоретичних міркувань в теорії і практики конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність формується на різних рівнях: товару (послуги), компанії, галузі (ринку), регіону, країни. У зв'язку з цим слід розрізняти відповідно конкурентоспроможність товару, фірми, галузі, регіону, країни. У загальному вигляді конкурентоспроможність означає спроможність виконувати свої функції (призначення, місію) з необхідними якістю і вартістю в умовах конкурентного ринку. Конкурентоспроможність може визначатися в порівнянні з іншими аналогічними об'єктами, часто кращими [1].

Слабка промисловість викликає бідність і низьку тривалість життя. Тривалість життя безпосередньо залежить від матеріальних можливостей людини, які визначаються рівнем ВВП на душу населення в країні. Низькі

зарплати і пенсії знижують купівельну спроможність і обмежують доступ до якісних харчування, освіти та медицини [6].

Розглянемо фактори, на яких буде базуватися технологічна модель кластера.

1) В моделі враховується продукція підприємств пов'язаних один з одним, як виробничими зв'язками, так і спільністю сировини, технологій, взаємозамінності персоналу і ін;

2) В моделі виступає ряд підприємств, при цьому враховуються як існуючі конкурентоспроможні виробництва, так і потенційні учасники кластера;

3) Модель має на увазі використання різних типів зв'язків між підприємствами кластера, включаючи, відносини постачальник - покупець, конкурент - конкурент, постачальник - потенційний покупець;

4) З огляду на нерівномірний розподіл конкурентоспроможності підприємств, виявляються лідери кластера - підприємства, що володіють високою конкурентоспроможністю, так звані - середняки, що володіють потенціалом підвищення конкурентоспроможності, і неконкурентоспроможні компанії [8];

На сьогоднішній день існують різні види промислових кластерів. Аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних дослідників кластерної теорії показує, що при цьому використовується досить широкий ряд ознак, за якими кластери підприємств об'єднуються в однорідні групи. Саме об'єднання у кластери допомагає підприємствам конкурувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [9].

Розвиток ринків на території України у нинішньому стані не є досить вдалим та прибутковим. Індустріальний (промисловий) ринок занепадає, через це несе збитки аграрний ринок, адже для, наприклад, збору врожаю зерна використовується продукція саме промислових підприємств яких стає все менше і менше. Уряд держави вважає, що краще закупити все необхідне для розвитку ринків, але «якщо не має промисловості, не має країни». Розглянемо кількість активних підприємств (табл. 1) України за видами економічної діяльності станом на листопад 2016 р. [7].

Отже, можна побачити, що на території України активних промислових ринків у порівнянні з підприємствами оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів майже в 3 рази менше. Це обумовлено низькою привабливістю промисловості України для власних і зарубіжних інвесторів. Саме для залучення та подальшого розвитку промислового ринку і підвищення його конкурентоспроможності необхідно застосувати кластерний підхід і утворити кластери як на території України, так і з підприємствами за кордоном.

Активні підприємства України за видами економічної діяльності станом на листопад 2016р.

Вид економічної діяльності	Кількість підприємств
Сільське, лісове та рибне господарство	45898
Промисловість (добувна і розроблення кар'єрів та переробна)	39554
Будівництво	25359
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	83120
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	14224
Тимчасове розміщення й організація харчування	6703
Інформація та телекомунікації	12301
Фінансова та страхова діяльність	4141
Операції з нерухомим майном	32535
Професійна, наукова та технічна діяльність	30164
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	58155
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	43502
Освіта	40707
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	25675
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	5642
Надання інших видів послуг	138156

Висновки і перспективи подальших розвідок. Узагальнюючі дослідження, можна сказати, що перевагами вступу підприємства у кластер є: рішення проблем недостатності інвестиційних, кадрових, енергетичних, сировинних і інших ресурсів, підвищення ефективності бізнес-процесів, створення умов для виходу на нові ринки збуту продукції, підвищення ефективності механізмів і каналів комунікацій, швидка кооперація навколо нових продуктів і процесів.

Кластерний підхід для українських підприємств є найбільш перспективним для підвищення власної конкурентоспроможності та конкурентоспроможності кластеру в цілому. Промисловість в Україні на теперішній час займає майже останнє місце в рейтингу, що негативно відображається на діяльності інших галузей та економіки країни. Для того щоб Україна «піднялася з колін» їй необхідно інвестувати в промисловість, адже на сході країни «помирає серце промислового потенціалу». Конкурентоспроможність - це процес, органічно властивого ринкової системи господарювання, при якому одні виробники з метою найкращим чином задовольнити потреби ринку і тим самим досягає на ньому панівного становища.

У числі ключових передумов, що забезпечать українському промисловому ринку високий рівень конкурентоспроможності можна виділити націленість виробників факторами виробництва, а також якість і ціна.

З метою збереження досягнутого рівня конкурентоспроможності процес формування конкурентних переваг має стати безперервним. Отже, конкурентоспроможність це не тільки економічне явище, але і процес пошуку нововведень і інновацій, що дозволяють удосконалювати не лише сам продукт але і його виробництво і розподіл.

Список використаної літератури

1. Marshall A. Principles of Economics / A. Marshall. - London: Macmillan, 1890. – P. 332.
2. Czamanski S. Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings / S. Czamanski, L. A. Ablas // Urban Studies. - 1979. – Vol. 16. – P. 61-80.
3. Карапетян Е. Модернізація типології промислових кластерів [Електронний ресурс] / Е. Карапетян // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf>.
4. Бутенко А. І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону / А. І. Бутенко, Є. В. Лазарева [Електронний ресурс] // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua>; http://hyser.com.ua/business_and_finance/20-prichin-razvivat-industrialnye-klastery-v-ukraine-48407
5. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
6. Аргументы и факты [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.aif.ru/money/economy/kukuruza_vmesto_samoletov_chno_proishodit_s_promyshlennostyu_ukrainy
7. Семенов Г. А. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: Монографія / Г. А. Семенов, О. С. Богма – Запоріжжя : КПУ, 2008. – 244 с.

References

1. Marshall, A. (1890), Principles of Economics, Macmillan, London, UK.
2. Czamanski, S. and Ablas, L.A. (1979), "Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings", *Urban Studies*, vol. 16, pp. 61-80.
3. Karapetyan, E. (2011), "Modernization of the typology of industrial clusters", *Sotsialno-ekonomichni problemi i derzhava*, vol. 2 (5), available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11keetpk.pdf>.
4. Butenko, A. I. and Lazareva, E. V. (2009), "The cluster phenomenon in the formation of an innovative model of the region's economy", *Investitsiyi: praktika ta*

dosvid, available at: <http://www.investplan.com.ua>; http://hyser.com.ua/business_and_finance/20-prichin-razvivat-industrialnye-klastery-v-ukraine-48407

5. *Derzhavnyi komitet statystyky* [State Statistics Committee], available at: <http://ukrstat.gov.ua/>

6. *Arhumenty i fakty* [Arguments and facts], http://www.aif.ru/money/economy/kukuruza_vmesto_samoletov_chno_proishodit_s_promyshlennostyu_ukrainy

7. Semenov, G. A. and Bogma, O. S. (2008), *Stvorennaya klasternih ob'ednan v umovah novoyi ekonomiki: Monografiya* [Creation of cluster associations in a new economy: Monograph], KPU, Zaporizhzhya, Ukraine.

Kvasova L., Ph.D. in Technical, Associate Professor; Makarova O., Master of Management, National Metallurgical Academy of Ukraine.

Cluster approaches for providing increasing competitiveness of the industrial market

The article is devoted to the identification of the peculiarities of the cluster approach for increasing the competitiveness of the industrial market. Possibilities of industrial regions of Ukraine, from the point of view of formation of industrial clusters, and definition of features of markets on increasing of competitiveness were analyzed. The need to activate investments in the region has been identified, and industrial clusters are proposed to restore industry in Ukraine. Techno-clusters will be formed on the conditions of having foreign investment, which will lead to GDP growth per capita and improve the well-being of citizens. The factors on which the technological model of the cluster will be based were considered. Based on the conducted research, it is proposed to place a techno-cluster in each region of Ukraine. Experts estimated that each region has a good potential for the creation and development of industrial parks. The conditions of some areas allow us to build even about a dozen similar cluster parks. These measures will increase the competitiveness of regions and the country as a whole, since the survival and development opportunities depend to the decisive degree on the level of competitiveness achieved.

Key words: cluster, cluster approach, competitiveness, industrial market, industrial clusters, market competitiveness.

Квасова Л.С., к.т.н., доцент, Макарова О.С., магистр менеджмента, Национальная металлургическая академия Украины

Кластерный подход для повышения конкурентоспособности промышленного рынка

Статья посвящена выявлению особенностей кластерного подхода для повышения конкурентоспособности промышленного рынка. Проанализированы возможности промышленных регионов Украины, с точки зрения формирования промышленных кластеров, и определение особенностей рынков по повышению конкурентоспособности. Выявлена необходимость для активации инвестиционных поступлений в регион, для восстановления промышленности в Украине предлагается создать индустриальные кластеры. Техно-кластеры сформируют условия для иностранных инвестиций, что приведет к росту ВВП на душу населения и улучшит благосостояние граждан. Были рассмотрены факторы, на которых будет базироваться технологическая модель кластера. На основе проведенного исследования предлагается в индустриальных регионах Украины разместить техно-кластеры. Условия некоторых областей позволяют построить даже около десятка подобных кластерных парков. Эти меры повысят конкурентоспособность регионов и страны в целом, поскольку от достигнутого уровня конкурентоспособности в решающей степени зависят возможности выживания и развития.

Ключевые слова: кластер, кластерный подход, конкурентоспособность, промышленный рынок, промышленные кластеры, конкурентоспособность на рынке.